

**ΑΠΟ ΣΗΜΕΡΑ
ΣΤΗΝ «ΕΠΙ»**

4 άρθρα και μια βαρυσήμαντη συνέντευξη
του Α. Παπανδρέου για το νέο πρόσωπο
του ΠΑΣΟΚ και τις ιδεολογικές και
πολιτικές κατευθύνσεις του

19

Το ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο σύγκλισης ΠΑΣΟΚ- Συνασπισμού

ΑΝΔΡΕΑΣ: Αυτή είναι η πρότασή μου στην Αριστερά

Γράφει ο
Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Μια αποκαλυπτική συνέντευξη του Ανδρέα Παπανδρέου και τέσσερα προφητικά και επίκαιρα κείμενά του για το παρόν και το μέλλον της Ευρώπης και της Αριστεράς.

Η «ΕΠΙ» δημοσιεύει από σήμερα τέσσερα κείμενα του Ανδρέα Παπανδρέου, με τη μορφή άρθρων, που αποτελούν αποσπάσματα από την εισήγησή του στην 22η Σύνοδο της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ το 1987.

Πρόκειται για πολιτικά κείμενα με ιδιαίτερο θεωρητικό και ιδεολογικό βάθος, που με προφητικό τρόπο και με μεγάλη σαφήνεια και οξυδέρκεια ο Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ προβλέπει τις εξελίξεις στην Ευρώπη και την Αριστερά.

Επισημαίνει το αδιέξοδο των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Οραματίζεται μια Ευρώπη, ενωμένη αυτόνομη και δημοκρατική από τα Ουράλια μέχρι την Ιβηρική Χερσόνησο.

Αποσαφηνίζει το καθοριστικό μέγεθος της Πολυκομματικής Δημοκρατίας για το Σοσιαλισμό.

Προσδιορίζει τη στρατηγική του «Τρίτου Δρόμου», προαναγγέλλοντας τα ιδεολογικά και πολιτικά στοιχεία της νέας ευρω-αριστεράς.

Επίσης ο Ανδρέας Παπανδρέου με αφορμή τη δημοσίευση από την «ΕΠΙ» των τεσσάρων προφητικών και επίκαιρων άρθρων του μας παραχώρησε ταυτόχρονα και μια εντυπωσιακή συνέντευξη, στην οποία σχολιάζει το περιεχόμενο των άρθρων του, κάτω από το φως των σημερινών εξελίξεων.

Επισημαίνουμε την ιδιαίτερη βαρύτητα που έχει η δήλωσή του ότι το πολιτικό και ιδεολογικό περιεχόμενο των άρθρων αυτών θα είναι ο βασικός άξονας των θέσεων του ΠΑΣΟΚ για το συνέδριό

του, ενώ παράλληλα αποτελούν μια γόνιμη βάση διαλόγου με την Αριστερά.

Η αποκλειστική δήλωσή του Ανδρέα Παπανδρέου στην «ΕΠΙ»:
«Θα ήταν κρίμα, αν

στο συνέδριο του ΠΑΣΟΚ δεν θεωρούσαμε αυτές τις βασικές παρατηρήσεις και τοποθετήσεις των κειμένων αυτών σαν τμήμα της νέας ολοκληρωμένης θέσης του ΠΑΣΟΚ, γιατί μπορεί να υπάρξουν και νέες ιδέες. Θα ήταν κρί-

μα να μην παιξουν αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των θέσεων του ΠΑΣΟΚ. Πιστεύω επίσης ότι είναι και μια γόνιμη βάση διαλόγου με την Αριστερά. Όταν μιλάμε για προγραμματικές συγκλίσεις είναι καλύτερα να μιλήσουμε

πρώτα για ιδεολογικοπολιτικές συγκλίσεις ύστερα από την κοσμογονική αλλαγή που γίνεται και πιστεύω επηρεάζει βαθύτατα και την ελληνική παραδοσιακή Αριστερά, στη σκέψη της».

Με επίκεντρο τον άνθρωπο

Πέντε «μαγικές» λέξεις, μια στρατηγική. Ελληνικός, δημοκρατικός, ειρηνικός, δρόμος προς το σοσιαλισμό. Πολύ ωρίς, πολύ έγκαιρα, σχεδόν προφητικά, ο Ανδρέας Παπανδρέου επεσήμανε και ξεκαθάρισε τρία σημεία για τη στρατηγική της Αριστεράς, που σήμερα σ' όλη την Ευρώπη είναι στο επίκεντρο του θεωρητικού και πολιτικού ενδιαφέροντος.

Πρώτον, το θέμα της δημοκρατίας. «Το δικό μας η κοινοβουλευτική δημοκρατία και ο πολιτισμοκρατικός δεν είναι κάποια μικρή λεπτομέρεια, αλλά αβεβήλτο και ουσιώδες στοιχείο και της φυσιογνωμίας και της πορείας και του προσορισμού μας, γράφει ο Ανδρέας Παπανδρέου. Πολύ πρύτερα ήρθε ο Ακίλε Οκέτο, ο γραμματέας του μεγαλύτερου κομμουνιστικού κόμματος στη Δύση, του πολιτικού, για να διακηρύξει «δεν θέλουμε σοσιαλισμό με δημοκρατία, αλλά δημοκρατία με σοσιαλισμό».

Μόλις δε την περασμένη εβδομάδα το ΚΚΕ ομολόγησε, κυριολεκτικά, ότι η δημοκρατία δεν είναι μέσο αλλά και σκοπός του σοσιαλισμού».

Δεύτερον, το θέμα των «μέσων». «Η επιμονή και η πίστη μας στην πολυόσημη λέξη Ειρηνικός ταυτόχρονα απομονώνει και σηματοδοτεί κάθε άλλη στρατηγική, που αποδέχεται ότι είναι επιβλή δίκτατοριών στρατευμάτων, τόσο η ανεξάρτητη καταπίεση και ολοκληρωτική καθυστέρηση πολιτικού τύπου από αντιδραστικές δυνάμεις, ξεκαθαρίζει ο Ανδρέας Παπανδρέου. Και πιο κάτω: «Η λέξη Ειρηνικός απομονώνει και σηματοδοτεί κάθε θεωρητική προσέγγιση στη στρατηγική της «εφόδου». Η στρατηγική της «εφόδου» έχει σήμερα ξεπεραστεί οριστικά και σε πολιτικό και σε ιδεολογικό και σε ιστορικό και σε οργανωτικό επίπεδο».

Τρίτον, δίνει το θέμα του σοσιαλισμού, όχι σαν ένα κλειστό κοινωνικό σύστημα, ενός δεδομένου μοντέλου, ενός τελικού σκοπού, όσο κυρίως σαν μια διαδικασία απελευθέρωσης, δημοκρατίας, κοινωνικής δικαιοσύνης, αυτοδιαχείρισης, που θα δημιουργήσει ένα νέο πρότυπο παραγωγής και κατανάλωσης, διαπροσωπικών σχέσεων και μια νέα ισορροπία ανάμεσα στη φύση και στον άνθρωπο, το «χρόνο» και το «χρόνο» δηλαδή τη φύση, το περιβάλλον και την υγεία, με επίκεντρο τον άνθρωπο δημιουργό, κριτή και παραγωγό γνώσεων, ιδανικών και αγαθών.

Πρόκειται για μια στρατηγική που ξεκινάει και σφραγίζεται, με έμφαση στο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, στην ιδιαιτερότητα της Ελλάδας. Γι' αυτό ο δρόμος για το σοσιαλισμό που οραματίζεται το ΠΑΣΟΚ ή θα είναι ελληνικός, ή αλλιώς δεν θα υπάρξει.

ΠΑΝ. Δ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ ΣΤΗΝ «ΕΠΙ»

ΟΙ «ΙΕΡΕΣ» ΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ, ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ

Γιατί ορισμένες φράσεις — κλειδιά αποτελούν τον κώδικα της στρατηγικής και την πολιτική μας φυσιογνωμία. Μπορεί κάθε λέξη του κώδικα να παραπέμπει, να αποκαλύπτει και να προσδιορίζει μια ολοκληρωμένη κατάσταση, μια ολοκληρωμένη πρόταση.

Κάθε λέξη έχει μια συγκεκριμένη ιδεολογική σημασία, που καθορίζεται από το δικό της γνήσιο νόημα «αυτό καθ' αυτό» ή από τους ιστορικούς συνειρμούς και τους παλλήλους.

Όλες αυτές οι ερωτήσεις είναι κρίσιμες γιατί αποτελούν μια ισχυρή πρόκληση για να ξεκαθαρίσουμε ορισμένες ίσως απορίες, ίσως συγχύσεις, ίσως λαθεμένες απόψεις, είτε συντροφικών και συναγωνιστών, είτε φίλων και αντιπάλων.

Η οριοθέτηση του τι είναι και τι θέλει το ΠΑΣΟΚ είναι ασφαλώς μια πράξη θετική, γιατί ένα Κίνημα οφείλει να αυτοπροσδιορίζεται και όχι να ετεροπροσδιορίζεται σε σχέση με άλλους. Η οριοθέτηση και ο αυτοπροσδιορισμός του ΠΑΣΟΚ μας βοηθάει να αξιολογήσουμε το νόημα κάποιων «μερών» λέξεων. Αλλάστε είναι πολύ επίκαιρο ίσως και αναγκαίο με ευκαιρία την Αναγέννηση του ΠΑΣΟΚ να θυμηθούμε δυο στίχους του Γάλλου ποιητή Πολ Ελιάρ: «και μέσα από τη δύναμη ΜΙΑΣ λέξης ξαναρχίζω τη ζωή μου».

Σε τέτοιες στιγμές, στιγμές ανάταξης, αναγέννησης και υπέρβασης, οφείλουμε να μιλήσουμε με ειλικρίνεια και ευθύτητα για το όνομά μας. Να δώσουμε τα στοιχεία της ταυτότητας μας, μιας ταυτότητας που περιέχει ιδέες, αρχές και αξίες.

«... Ο αγώνας του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος για την Εθνική μας Αναγέννηση για μια Δημοκρατική και Σοσιαλιστική Ελλάδα, στηρίζεται στην αρχή πως η Εθνική Ανεξαρτησία αποτελεί προϋπόθεση για την πραγμάτωση της κοινωνικής απελευθέρωσης, πως η κοινωνική απελευθέρωση αποτελεί προϋπόθεση για την πραγμάτωση της πολιτικής δημοκρατίας...»

Το όραμά μας και οι στρατηγικοί μας στόχοι απαιτούν τη δικαιοσύνη και την εκπλήρωση τους, μέσα από ανοιχτές, ελεύθερες και δημοκρατικές διαδικασίες, μέσα από διαδικασίες πειθούς και αλήθειας. Η δικαιοσύνη και η εκπλήρωση απαιτούν κατακτήσεις και μόχθο, δημιουργική προσπάθεια, θυσίες και αγώνες.

Η δικαιοσύνη και εκπλήρωση απαιτούν μια ιστορική περίοδο, μια μεταβατική φάση, που δεν αρχίζει και δεν τελειώνει σε μια μέρα και σε μια νύχτα.

1. Οι πέντε μαγικές λέξεις

Για τούτο μιλάμε για τον ελληνικό, δημοκρατικό και ειρηνικό δρόμο για το σοσιαλισμό.

Αυτές οι πέντε «μαγικές» λέξεις έχουν το νόημα και την αξία, τη σημασία και την προσηγορία τους και για τη θεωρητική μας ανάλυση αλλά και για την καθημερινή μας πράξη.

Η λέξη ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ προσδιορίζει και σηματοδοτεί με έμφαση το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό μιας χώρας περιφερειακής, μιας χώρας του Ευρωπαϊκού Νότου. Μιας χώρας με ιδιόμορφη κοινωνική δομή και οικονομική διάρθρωση, με ένα συγκεκριμένο συσχετισμό πολιτικών δυνάμεων και μια συγκεκριμένη παράδοση στη διατήρηση τους και στην ιδεολογική μετεξέλιξη τους, με μια απολύτως ξεχωριστή πολιτισμική και ιστορική διαδρομή.

Η λέξη ελληνικός προσδιορίζει και σηματοδοτεί την άρρηκτη σχέση ανάμεσα στην ειρήνη και στην ακεραιότητα και στην εθνική κυριαρχία και στην ανεξαρτησία, στην ανεξαρτησία και στην οικονομική αυτοδυναμία. Αυτή η άρρηκτη σχέση προκύπτει γιατί η Ελλάδα έχει το μοναδικό προνόμιο να αντιμετωπίζει την επιβιωτική της «φίλη» και σύμφορο Τουρκία. Προκύπτει γιατί η Ελλάδα αποτελεί το γεωγραφικό μεταίχμιο τριών Ηπείρων, της Ευρώπης, της Αφρικής και της Ασίας και ταυτόχρονα της δικής της θαλάσσιας της Μεσογείου. Προκύπτει γιατί στην ευρύτερη και ευαισθητή περιοχή της Ελλάδας συγκρούονται τα γεωπολιτικά συμφέροντα των δυο υπερδυνάμεων και των δυο συνασπισμών καθώς

και τα υπαρκτά επεκτατικά σχέδια άλλων χωρών.

Η λέξη ελληνικός προσδιορίζει και σηματοδοτεί την, ίσως ανεπανάλητη, ιδιαίτερη ταυτότητα μιας χώρας, που πέρα από τον πληθυσμό του ελληνικού χώρου έχει το προνόμιο να επιδείξει τη σπάνια ιστορική παράδοση, την πολιτισμική συνοχή, και τη δυναμική παρουσία του ελληνισμού, των Ελλήνων της διασποράς σε όλες τις γωνιές της Γης. (Γι' αυτό άλλωστε μιλάμε για ελληνικό και όχι για ελλαδικό δρόμο, για Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα και όχι Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Κίνημα).

Η λέξη ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ

προσδιορίζει και σηματοδοτεί την ευαισθησία μας για την αρχή της Ελευθερίας και την ιδέα της Δημοκρατίας. Στη χώρα που γεννήθηκε η δημοκρατία οφείλει όχι μόνο απλώς να υπάρχει, αλλά να ανθίζει, να διευρύνεται και να φωτίζει πάντα.

Αυτό σημαίνει, ότι ο δικός μας δρόμος, τόσο για τη φάση της μετάβασης όσο και για τη φάση της οικοδόμησης μιας άλλης κοινωνίας αρχίζει, ολοκληρώνεται και εξαντλείται στο γονιμοέδαφος της κοινοβουλευτικής και πολυκομματικής δημοκρατίας χωρίς να κλείνει καμία αντιπροσωπευτική διαδικασία και χωρίς να καταργεί κανένα ατομικό δικαίωμα και συλλογικές ελευθερίες των πολιτών.

Αντίθετα οβείται το Σύνταγμα, κατοχυρώνει και υπερασπίζει τους δημοκρατικούς θεσμούς. Παράλληλα προωθεί και βαθαίνει τη Λαϊκή Κυριαρχία με τους θεσμούς της αποκέντρωσης, της συμμετοχής, της κοινωνικοποίησης, του δημοκρατικού προγράμματος και της αυτοδιαχείρισης. Κατά συνέπεια για μας η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία και ο Πολυκομματισμός δεν είναι κάποια «μικρή λεπτομέρεια» κάποια μικρή εκκρεμότητα αλλά αβεβήλτο και συστατικό στοιχείο και της φυσιογνωμίας και της πορείας και του προσορισμού μας.

Η λέξη ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ προσδιορίζει και σηματοδοτεί το Μέσο που απαιτείται για την πραγματοποίηση προκρίνουμε, υιοθετούμε και

πιστεύουμε. Μοναδική πηγή αναφοράς και μοναδική πηγή εξουσίας είναι ο Κυρίαρχος Λαός.

Ο Κυρίαρχος Λαός, που ελεύθερα, είτε καθολικά είτε κατά τόπους και χωρικούς, εκφράζει την κρίση και την επιθυμία του, τη θέληση και την ευθυμία του.

Μοναδική πηγή αναφοράς και μοναδική πηγή εξουσίας είναι οι ελεύθεροι πολίτες, που ασκούν τα δικαιώματά τους και καθορίζουν οι ίδιοι το περιεχόμενο, το ρυθμό και την κατεύθυνση των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων, διαμορφώνοντας κομμάτια, παρατάξεις, ρεύματα και συνασπισμούς εξουσίας στη βάση της αρχής της πλειοψηφίας.

Η λέξη ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

προσδιορίζει και σηματοδοτεί μια κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση, χωρίς καταπίεση, χωρίς αλλοτρίωση. Μια κοινωνία ανοιχτή και συγχρονική, δημοκρατική και δικαιοσύνη, που αποβλέπει στη βίαιη επιβολή δικτατοριών στρατιωτικού τύπου ή ανελεύθερων καταπιεστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων πολιτικού τύπου από αντιδραστικές δυνάμεις.

Επιμονή και η πίστη μας στην πολυόσημη λέξη Ειρηνικός, ταυτόχρονα απομονώνει και σηματοδοτεί κάθε άλλη στρατηγική, που αποβλέπει στη βίαιη επιβολή δικτατοριών στρατιωτικού τύπου ή ανελεύθερων καταπιεστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων πολιτικού τύπου από αντιδραστικές δυνάμεις.

Επιμονή και η πίστη μας στην πολυόσημη λέξη Ειρηνικός, ταυτόχρονα απομονώνει και σηματοδοτεί κάθε άλλη στρατηγική, που αποβλέπει στη βίαιη επιβολή δικτατοριών στρατιωτικού τύπου ή ανελεύθερων καταπιεστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων πολιτικού τύπου από αντιδραστικές δυνάμεις.

Η λέξη ΔΡΟΜΟΣ

προσδιορίζει και σηματοδοτεί την κίνηση, το χρόνο, την εξέλιξη. Και τούτο γιατί ανάμεσα στην κατεύθυνση των στρατηγικών μας στόχων και τη σημερινή και την αυριανή κοινωνία, υπάρχει μια απόσταση. Μεσολαβεί μια ιστορική μεταβατική φάση. Σε αυτή τη μεταβατική φάση κυριαρχούν οι κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές αντιθέσεις, οι αξίες και τα πρότυπα του παλιού συστήματος, της παλιάς τάξης πραγμάτων.

Ακριβώς γι' αυτό το λόγο στη μεταβατική φάση διαμορφώνονται από αυτές τις αντιθέσεις, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, συνθήκες αντιπαράθεσης, ανταγωνισμού και ρήξεων.

Από τη διαλεκτική της διαπάλης ανάμεσα στον παλιό και στο νέο πηγάει η αδιάκοπη κίνηση των πολιτών και η αγωνιστική δυναμική των λαϊκών δυνάμεων με στόχο τη ριζική αλλαγή της κοινωνίας μας.

Αυτή η αδιάκοπη κίνηση προϋποθέτει χρόνο και εξέλιξη, όπως και ο χρόνος και οι αλλαγές προϋποθέτουν βήματα σταθερά και αλματώδη ή αναστρέψιμα με μοναδικό κριτή πάντα τον κυρίαρχο λαό.

Η λέξη ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

προσδιορίζει και σηματοδοτεί μια κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση, χωρίς καταπίεση, χωρίς αλλοτρίωση. Μια κοινωνία ανοιχτή και συγχρονική, δημοκρατική και δικαιοσύνη, που αποβλέπει στη βίαιη επιβολή δικτατοριών στρατιωτικού τύπου ή ανελεύθερων καταπιεστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων πολιτικού τύπου από αντιδραστικές δυνάμεις.

Επιμονή και η πίστη μας στην πολυόσημη λέξη Ειρηνικός, ταυτόχρονα απομονώνει και σηματοδοτεί κάθε άλλη στρατηγική, που αποβλέπει στη βίαιη επιβολή δικτατοριών στρατιωτικού τύπου ή ανελεύθερων καταπιεστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων πολιτικού τύπου από αντιδραστικές δυνάμεις.

Η λέξη ΔΡΟΜΟΣ

προσδιορίζει και σηματοδοτεί την κίνηση, το χρόνο, την εξέλιξη. Και τούτο γιατί ανάμεσα στην κατεύθυνση των στρατηγικών μας στόχων και τη σημερινή και την αυριανή κοινωνία, υπάρχει μια απόσταση. Μεσολαβεί μια ιστορική μεταβατική φάση. Σε αυτή τη μεταβατική φάση κυριαρχούν οι κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές αντιθέσεις, οι αξίες και τα πρότυπα του παλιού συστήματος, της παλιάς τάξης πραγμάτων.

Η λέξη ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ προσδιορίζει το πραγματικό περιεχόμενο ορισμένων ιδεών και πανανθρώπινων αξιών για να μην είναι ακρωτηριασμένες, φθαρμένες, παραπλανητικές και αρνητικές και ακαθάρτες.

Η λέξη ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ σηματοδοτεί το πραγματικό όνομα και το πραγματικό νόημα στις ιδέες της ελευθερίας και της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης και της ισοσύνης.

Σηματοδοτεί τη χαμένη αθωότητα και τη λυτρωτική δύναμη αυτών των ιδεών σε όλες τις πτυχές, την πολιτική, την κοινωνική και την οικονομική, την πολιτισμική, τη μορφωτική. Και την ηθική.

2. Πορεία μετάβασης, ενδιάμεσοι στόχοι

Η πορεία ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ αρχίζει από την ημέρα της κυβερνητικής εκκίνησης μιας λαϊκής πλειοψηφίας, που το σχέδιο και οι στόχοι της για ριζικές αλλαγές όχι μόνον έχουν επικυρωθεί αλλά πάντα υποκινούνται στη λαϊκή ετοιμότητα.

Για κάθε πορεία μετάβασης αντιστοιχεί ένα πρόγραμμα μετάβασης, που προσδιορίζει με σαφήνεια τους άμεσους και τους ενδιάμεσους στόχους και τους συναρπαστικούς με τους στρατηγικούς στόχους. Η ύπαρξη ενδιάμεσων στόχων, με ιεραρχία τους σε βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες θέσεις, επιλογές και ενέργειες, αντικατοπτρίζει την ανάγκη μετεξέλιξης των διακρίσεων, των στρατηγικών και οραματικών στόχων σε καθημερινή και χειροπιαστή εθνική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική πράξη. Μια καθημερινή πράξη, που απορρέει από τις πραγματικές μας δεσμεύσεις αλλά πάντα συναντάται, χωρίς όμως και να υποτάσσεται, από τις αντιθέσεις στους περιορισμούς και τα προβλήματα της συγκεκριμένης πραγματικότητας και της ιδίας της ζωής.

Η πορεία και ο χρόνος της μεταβατικής φάσης μας επιτρέπει παράλληλα με την καθημερινή πολιτική παρέμβαση, την αναπτυ-

ξη μιας στρατηγικής θετικών πειραματισμών, ενδοκρατικών πρωτοβουλιών και επιλογών και ωρίμων αλλαγών, που με τη σειρά τους, δημιουργούν νέα δεδομένα και νέες προκλήσεις.

Οι ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΙ ΣΤΟΧΟΙ, ως συστατικό στοιχείο μιας ενιαίας συνολικής στρατηγικής, αποκτούν με την οργάνωσή τους διασύνδεση συνέχειας και συνέπεια, ρυθμό και δυναμική.

Κάθε στιγμή και κάθε φορά η προώθησή τους προκαλεί διαφοροποιήσεις και εξελισσόμενες συσχετισμούς δυνάμεων μέσα από διαρκείς και καθοριστικές αντιπαράθεσεις, που οφείλουν να στηρίζονται στη γνώση, τη συνείδηση και την ωριμότητα των πολιτών.

Οι ενδιάμεσοι Στόχοι, προκαλούν, με την ύπαρξή τους και την πραγμάτωσή τους, τομές και εκπαιδευτικούς ρήξεις στο κοινωνικό-οικονομικό, στο θεσμικό, στο πολιτιστικό και το ιδεολογικό πεδίο. Για τούτο κάθε προσπάθεια που μπορεί να χαρακτηριστεί ως σωστή ορθολογική διαχείριση των Δημοσίων Επιχειρήσεων, ως εκσυγχρονισμός της οικονομίας, ως αξιοποίηση της παραγωγικής δραστηριότητας της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ως τεχνολογική ανανέωση της βιομηχανίας, ως μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης, της έρευνας και της Δημοσίας Διοίκησης, ως αναδιάρθρωση των αγροτικών καλλιεργειών, ως διαρθρωτικές παρεμβάσεις και αλλαγές στην παραγωγή και ως συγχρονική μετεξέλιξη των θεσμών δεν πρέπει να την ξεριζώνει και να την αρνείται στο όνομα της καθαρότητας κάποιου «θεόπεπτου» ακαριαίου μετασχηματισμού.

Η αναμονή και η προσδοκία του ριζικού μετασχηματισμού μέσα σε μια νύχτα και μια μέρα δεν αρνείται μόνον τη δυνατότητα, την ομοιοτητα και την επιφάνεια μιας μετάβασης στη ριζική αλλαγή, αλλά κυρίως καθλώνει λαϊκές δυνάμεις στην ακινησία, στο δογματισμό και στην ασημένια τουτοσία.

Παγιδεύει λαϊκές δυνάμεις, που διχαστούν το χρόνο, σε χρόνο αναμονής και απλής διεκδικητικής προετοιμασίας και σε χρόνο αναμετασχηματισμού μετά την «εξ εφόδου»

κατάληψη της εξουσίας. Παγιδεύει λαϊκές δυνάμεις, που χωρίζουν σημαντικά την πορεία της μετάβασης και τη διαδικασία της αλλαγής σε στάδια, σε απομονωμένες περιόδους.

Για το ΠΑΣΟΚ είναι ξεκάθαρο και αυτονόητο, ότι η ΔΕΣΜΗ των ενδιάμεσων στόχων ΔΕΝ αποτελούν αυτοτελείς και επαρκείς προγράμματα.

Οι ενδιάμεσοι στόχοι ΔΕΝ αποτελούν αυτοσκοπό, γιατί έτσι πια υπηρετούν μια λογική ορισμένων εκσυγχρονισμών και ουδετεροποιημένων μεταρρυθμίσεων, που απορροφώνται και αφομοιώνονται από το σύστημα.

Για το ΠΑΣΟΚ το πρόγραμμα μετάβασης με τους ενδιάμεσους στόχους οφείλει να είναι ένα πρόγραμμα με αποτελεσματικές δυναμικές και ρεαλιστικές παρεμβάσεις ολόκληρου του τόπου για τη γρήγορη έξοδο από την κρίση. Ταυτόχρονα είναι ένα συνεκτικό πρόγραμμα με τις αναγκαίες εκσυγχρονιστικές και μεταρρυθμιστικές τομές, με τις αναπτυξιακές επιδιώξεις με τη μεκτική μορφή της οικονομίας, με τις ώριμες επιμέρους ρήξεις, με τις διορθωτικές αλλαγές, με τους νέους θεσμούς και με τους δημοκρατικούς μετασχηματισμούς, για τη δημιουργία των προϋποθέσεων για την έξοδο από το σύστημα, που γεννά την κρίση.

Για τούτο το πρόγραμμα μετάβασης του ΠΑΣΟΚ με τους ενδιάμεσους στόχους του δεν παραπέμπει σε μια αυτόνομη κατάσταση αλλά σε μια μεταβατική — μεσοδραβική — κατάσταση ανάμεσα στην μεσοδραβική και τους σταθμούς κυβερνητικής του θέλειας και τους διακυρμένους στρατηγικούς στόχους.

Για τούτο το πρόγραμμα μετάβασης του ΠΑΣΟΚ με τους ενδιάμεσους στόχους στηρίζεται στη συγκράτηση, στη συμμετοχή και στη δράση των λαϊκών δυνάμεων της Αλλαγής και κρινεται πάντα με την ελευθερία και πλουραλιστική ετοιμότητα των πολιτών.

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Σοσιαλισμός χωρίς δημοκρατία δεν είναι σοσιαλισμός

Σήμερα η «ΕΠΙ» δημοσιεύει το πρώτο μέρος της μεγάλης συνέντευξης του Ανδρέα Παπανδρέου, στο οποίο ο Πρόεδρος αναφέρεται στις αφετηρίες των επικαιρών και προφητικών πολιτικών του θέσεων για τις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», την Ευρώπη, το Σοσιαλισμό και τη Δημοκρατία.

● Κύριε πρόεδρε σε ένα κείμενό σας το 1987, συγκεκριμένα στην εισήγησή σας στην 22η σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ, αλλά και παλιότερα στο συνέδριο του '84, αλλά και πριν από το '84 ακόμη, υπάρχει μια θεωρητική και πολιτική τοποθέτησή σας για τις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» αλλά και για την Ευρώπη και τις εξελίξεις σ' αυτή, που σήμερα φαίνεται σαν να έχουν γραφεί και ειπωθεί αυτά τα πράγματα εκ των υστέρων. Πώς μπορείτε να εξηγήσετε αυτή τη θεωρητική και πολιτική σύλληψη που συνδέεται σχεδόν με τη γέννηση του ίδιου του ΠΑΣΟΚ;

— Θα ξεκινήσω λέγοντας ότι εδώ έχουμε δύο διαφορετικά αλλά στενά συνδεδεμένα θέματα. Το ένα είναι η κρίση μου για τον υπαρκτό σοσιαλισμό και το άλλο είναι η προοπτική για την Ευρώπη. Σε ότι αφορά το πρώτο, πρέπει να πω ότι από πολύ νέος, μιλώ προσωπικά, διάβασα και τον Μαρξ και άλλους μεγάλους της εποχής εκείνης. Αλλωστε στη γενιά μου αυτές ήταν πολύ σημαντικές εμπειρίες. Από πολύ νέος, από τα χρόνια που ήμουν στο πανεπιστήμιο, είχα οριοθετήσει ενάντια στην ερμηνεία ότι ο σταλινισμός που τότε ήταν ο «υπαρκτός σοσιαλισμός» αντιπροσώπευε το όραμα είτε των σοσιαλιστών του 19ου αιώνα, είτε του Μαρξ. Και θυμάμαι ένα κείμενο που διατύπωνε, όμως, δεν έχω τη δυνατότητα να το βρω, γιατί δεν θυμάμαι ούτε τον τίτλο του κειμένου, ούτε τη σελίδα, αλλά πρέπει να πω ότι μου είχε κάνει εντύπωση, όπου ο Μαρξ σε κάποιο σημείο αναφέρεται στην πιθανή «διαστροφή της εξέλιξης» σε σύστημα γραφειοκρατικό και ολοκληρωτικό, που θα απαρνείται το ίδιο το βασικό όραμα. Τα σχολία του για την κομμουνία των Παρισίων παραδείγματος χάριν έδιναν μια ερμηνεία στη λέξη σοσιαλισμός, με σαφή αντίθεση σε αυτό το γίγνεσθαι του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Πρέπει να πούμε και κάτι άλλο. Το σύστημα μεταπολεμικά επιβλήθηκε, με εξαίρεση τη Γιουγκοσλαβία, από τα σοβιετικά στρατεύματα και μιλάμε για τη συμφωνία της Γιάλτας, η οποία ταυτόχρονα μοίρασε την Ευρώπη και διέσπασε την ενότητα αυτού του χώρου. Οχι μόνο τη διέσπασε αλλά παίρνοντας το δεύτερο κομμάτι, θα έλεγε κανείς, δορυφοροποίησε από τη μια πλευρά τη Δυτική Ευρώπη ως προς τις ΗΠΑ, η συμμετοχή των οποίων ήταν κλειδί στην έκβαση του πολέμου, και από την άλλη μεριά εδορυφοροποίησε τελείως στην ΕΣΣΔ τις χώρες στις οποίες εγκαταστάθηκε ο «υπαρκτός σοσιαλισμός». Πρέπει να πω ότι από πολύ νωρίς πάλι η σκέψη μου ήταν πως εδώ έχουμε μια παραβίαση της λογικής των πραγμάτων. Οτι δεν ήταν δυνατόν να παραμείνει η διαιρέση αυτή της Ευρώπης εκ' άπειρον. Αντιτασσόμουν στη χρήση της λέξης Ευρώπη από παλιά, όταν με τη λέξη αυτή αναφερόμασταν μόνο στην ΕΟΚ και στη Δυτική Ευρώπη και πάντοτε επέμενα από την αρχή, από τις μέρες του ίδιου του πολέμου, ότι έπρεπε να μιλάμε για την Ευρώπη. Από το Δυτικό μέχρι την Ιβηρική. Επομένως βασικά είχε διαμορφωθεί μέσα μου η τοποθέτηση πάνω τόσο

● **Ημουν ενάντια στο σταλινισμό από πολύ νέος**

● **Η Γιάλτα δορυφοροποίησε τη Δ. Ευρώπη προς τις ΗΠΑ και τις υπόλοιπες χώρες προς την ΕΣΣΔ**

στη δομή του υπαρκτού σοσιαλισμού και η αντίθεσή μου ως προς τη συσώρευση δύναμης για την εξαφάνιση του ανθρώπου, ως υποκείμενου της ιστορίας και ταυτόχρονα η αντίθεσή μου ως προς τη διαιρέση της Ευρώπης την οποία πάντοτε έβλεπα και ως επικίνδυνη για την παγκόσμια ειρήνη. Κάτι που εξηγεί και τις πρωτοβουλίες σχετικά με τον αποκλεισμό την ύφεση και την αποκυρνωποίηση στα Βαλκάνια αλλά και γενικότερα στα πλαίσια της πρωτοβουλίας των εξ.

Πολέμιος του ψυχρού πολέμου

Είναι όλα πολύ στενά συνδεδεμένα. Θα πρέπει να πω ότι εκείνο βέβαια που δεν ήμουν σε θέση να γχωρίζω και να προβλέπω, ήταν το πότε θα ξεκινούσε μια διαδικασία ανόρθωσης, αυτών, των, ιστορικών δεδομένων και μιας νέας πορείας. Θα ήθελα επίσης να τονίσω ότι ήμουν πολέμιος του ψυχρού πολέμου και αυτό, όχι γιατί είχα κάποιο λόγο

να αποδέχομαι την εσωτερική δομή των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, δηλαδή του «υπαρκτού σοσιαλισμού», αλλά γιατί έβλεπα σ' αυτό και μια ιμπεριαλιστική επέκταση και έναν κίνδυνο εξαφάνισης της ζωής από τον πλανήτη μας. Πιστεύω ότι τα γεγονότα, της Ανατολικής Ευρώπης είναι σε μια διαρκή ροή. Εμείς έχουμε την πρότασή μας, η οποία είναι ο σοσιαλισμός με το ανθρωπινό πρόσωπο, ο τρίτος δρόμος. Είναι πολύ δύσκολο να προβλέψει κανείς το που θα βρει κάθε μια από τις χώρες αυτές τη νέα της ισορροπία. Νομίζω ότι το ξεκίνημα έχει σχέση με την πορεία προς την ύφεση και το μερικό αποκλεισμό.

Επίσης, ήταν αδύνατη ανάγκη για τη Σοβιετική Ένωση λόγω του ότι, το σύστημα εσωτερικά δεν ήταν δυνατόν να ικανοποιηθεί για βασικές καταναλωτικές ανάγκες, ενώ ταυτόχρονα υπήρχε και στις προθέσεις ενός πράγματι μεγάλου πολιτικού για την εποχή μας, πάρα πολύ μεγάλου, του Γκορμπατσόφ. Πρωταρχική όμως αιτία των αλλαγών, ήταν η ανάγκη να έχουν κάτι τα ράφια για τον καταναλωτή. Εχουμε μια κατάσταση, που μπορεί να βοηθήσει πολύ στα ανοίγματα προς τη Δύση.

● **Η κατάργηση των καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη έφερε στην επιφάνεια με τρόπο αντικυριαστικό το πρόβλημα της δημοκρατίας σε σχέση με το σοσιαλισμό. Πρόκειται για πρόβλημα που έχει «μια ιστορία» στη σκέψη της Αριστεράς και της παραδοσιακής και της μη παραδοσιακής. Στην αρχή η δημοκρατία θεωρήθηκε ως «λεπτομέρεια» μπροστά στον τελικό σκοπό. Μετά οι κυριαρχούντες το προχώρησαν αναβάθμισαν κάπως την ιδέα και είναι η Δημοκρατία «απόρημα» για τον σοσιαλισμό, ενώ σήμερα προσδιορίζεται σαν μέσο και σκοπός του ίδιου του σοσιαλισμού. Θα ήθελα να μου σχολιάσετε κάτω από το πρίσμα και των τελευταίων εξελίξεων το πδικό θάρρος της δημοκρατίας στη σχέση της με το σοσιαλισμό. Οπως επίσης αν ο σοσιαλισμός είναι ένα «κλειστό» ένα «τελειωμένο μοντέλο» γιατί έτσι τον αντιμετωπίσαμε μέχρι τώρα, τον θεωρούσαμε κάτι δεδομένο στο οποίο αποβλέπουμε ή μια διαδικασία κυρίως, για ημερομηνία δημοκρατία ελευθερία και δικαιοσύνη την δεν κινούνται πλούτου;**

— Πρέπει να πούμε εδώ πρώτα απ' όλα ότι για μένα τουλάχιστον σο-

● **Επικίνδυνη για την παγκόσμια ειρήνη η διαιρέση της Ευρώπης**

● **Δημοκρατία χωρίς πολυκομματισμό δεν έχει έννοια**

● **Δεν μπορεί να είσαι πολίτης μια φορά στα 4 χρόνια**

σιαλισμός χωρίς δημοκρατία, και θα προσδιορίσω βέβαια και τον όρο λίγο περισσότερο. Δεν είναι σοσιαλισμός. Σημαίνει ότι υπάρχει μια τάξη αρχόντων άλλης μορφής από αυτή που χαρακτηρίζει τα καπιταλιστικά συστήματα, θέλετε να την πούμε κομματική γραφειοκρατία, μπορεί να είναι και κάτι άλλο, μπορεί έχει και φεουδαλικά στοιχεία όπως είχε η Ρουμανία. Δεν μπορεί να το αποκλείσει κανείς, αλλά είναι μια νέα τάξη αρχόντων. Τι εγγύηση έχουμε ότι το κοινωνικό πλεόνασμα θα καταμεριστεί κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις προσδοκίες των πολιτών των χωρών αυτών; Επομένως δεν υπάρχει εγγύηση ότι ο άνθρωπος κερδίζει στα πλαίσια ενός μη δημοκρατικού συστήματος, έστω κι αν η περιουσία η παραγωγική είναι κρατικοποιημένη. Ο κρατισμός δεν είναι απάντηση. Το δεύτερο που θέλω να τονίσω είναι ότι πράγματι η δημοκρατία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μονάχα από ένα ισχυρό σύνταγμα και τους τύπους του συντάγματος. Τέτοια συντάγματα δημοκρατικά υπήρχαν σαφώς και στις χώρες του υπαρκτού σο-

σιαλισμού. Αλλά είναι πρώτον η πρακτική, η ίδια η συνείδηση του κάθε πολίτη ότι είναι ελεύθερος, ότι έχει άποψη, ότι η άποψη αυτή θα καταγραφεί και ότι αυτό είναι μια διαδικασία που με την πάροδο του χρόνου πρέπει να βαθύνει. Αυτό ισχύει όταν έχουμε κοινοβουλευτική δημοκρατία και πολυκομματισμό, γιατί αλλιώς η δημοκρατία χωρίς πολυκομματισμό δεν έχει έννοια.

Ξεπερασμένη υπόθεση

Τα κοινοβούλια τα στημένα των ανατολικών χωρών είναι ξεπερασμένη υπόθεση. Πολυκομματισμός και κοινοβούλια αποτελούν πράγματι μια βασική όψη της δημοκρατίας αλλά δεν την εξαντλούν. Είναι φανερό για μας τουλάχιστον, ότι θα πρέπει να υπάρχουν και άμεση συμμετοχή του λαού στα προβλήματα που τον αφορούν, χωρίς αυτό κατ' ανάγκη να έρχεται σε καμία σύγκρουση με το έργο και τις αρμοδιότητες των εκλεγμένων αντιπροσώπων του. Γι' αυτό είναι αναγκαία η αποκέντρωση και η αυτοδιοίκηση σε διάφορους βαθμούς. Μιλάμε για δύο βαθμούς, τώρα θα μπορούσαν να είναι τρεις σε μια χώρα σαν την Ελλάδα και θα πρέπει να ολοκληρώσουμε τους δύο τουλάχιστον. Η συμμετοχή του πολίτη, η ενεργός, είναι η μόνη εγγύηση ότι πραγματικά η πολιτεία, το κράτος θα ανταποκριθεί στη βέλτησή του. Δεν λέω ότι η Βουλή δεν είναι απαραίτητη και καθοριστικό στοιχείο της Δημοκρατίας αλλά η αποκλειστικότητα περιορίζεται. Δεν μπορείς να είσαι πολίτης μια φορά στα τέσσερα χρόνια. Να ρίχνεις την ψήφο και από εκεί και πέρα οι αντιπρόσωποί σου να καθορίζουν όπως θέλουν την πορεία της χώρας. Κάθε όψη της πορείας της χώρας. Γι' αυτό το λόγο η συμμετοχή του πολίτη είναι μια διαδικασία που πρέπει να συνεχίζεται. Γιατί δεν είναι μόνο ο μηχανισμός της αυτοδιοίκησης και της αποκέντρωσης αλλά είναι και ο ίδιος πολίτης με γνώση των προβλημάτων και με ευθύνη φέρων γι' αυτά. Αυτή είναι μια μακροταχτή διαδικασία στην οποία πιστεύω ο σοσιαλισμός με το ανθρωπινό πρόσωπο, ο γνήσιος δημοκρατικός σοσιαλισμός, είναι η απάντηση.

Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ